

Népességfogyás – elszegényedés – iskolabezárás*

Bódi Ferenc

A parlamentben 2003 őszén megalakult az **Óvoda- és iskolabezárásokat feltáró vizsgálóbizottság**, mely működése alatt arra kereste a választ, hogyan lehet az oktatási és nevelési intézmények elégtelen finanszírozását úgy orvosolni, hogy azok életben maradjanak annak ellenére, hogy a gyermek létszám és az oktatásra szánt közpénz relatíve és reálértékben folyton csökken.

1988-ban egy millió 243 ezer általános iskolás volt, 2002-ben 930 ezer, **1991-ben a nemzeti össztermék (GDP) 4,4%-át, ma kevesebb mint 3,5%-át fordítjuk oktatásra**. S mindez akkor történik, amikor kórosan csökken a népesség (évről évre egy kisebb fővárosi kerület népesség számával egyező mértékben fogyunk), vagyis a rohamos népességfogyást erőteljes öregedés is kíséri.

Mit hoz így a jövő? Az elmúlt másfél-évtizedben másfélmillió ember került ki az aktív foglalkoztatásból. Igen alacsony a foglalkoztatottság az ország északi és ke-

leti régióiban, nem megoldott a negyven év felüli nők és a pályakezdők foglalkoztatási gondjai, ezzel együtt csökken a nyugdíj- és társadalombiztosítási alap, egyre több az aktívkorú eltartott és nyugdíjas. **A jövő évtizedben a csökkenő számú aktívkeresőknek csak akkor van esélye fenntartani a jelenlegi rendszert, ha nő a termelékenység**. Ez pedig a holt és az emberi tőkébe kíván beruházást, vagyis növelni kell a K+F alapot és az oktatásra és szakképzésre kell nagyobb figyelmet szentelni.

Az oktatás azért stratégiai ágazat, mert nem egyszerűen egy költséghely a költségvetésben, hanem az egyébként nem túl derűs jövőnk számára az egyetlen kitörési pont, amit most kell előkészíteni. Ha ezt nem tesszük meg, akkor egy időzített szociális bombára ülünk, amely várhatóan tíz év múlva az ország periférikus területein fog először robbanni, de ez az instabilitás nem fogja elkerülni a centrumhoz tartozó központi és nyu-

* Jelen tanulmány a Parlament óvoda- és iskolabezárások okait feltáró parlamenti vizsgáló bizottság ellenzéki munkacsoport megállapításaira támaszkodik, amelyet **Lezsák Sándor** vizsgáló bizottsági társelnök vezetett 2003. szeptember és december között.

gati régiókat sem, vagyis általános és kiterjedt válságot idéz elő. A hazai belső társadalmi és külső politikai integráció megvalósulását végleg kivetheti a történelmi távlatokba. **Vagyis az ország egy megosztott társadalommá válik,** amelyben egy szűk réteg jól él, mivel kizárólagosan rendelkezik a nemzeti vagyon és a megtermelt javak többsége felett, miközben a társadalom többsége szegény, s egyúttal kirekesztett az országot és az egész nemzetet érintő ügyekből és döntésekből.

Az oktatásra fordított közpénzek szűkítése elsősorban a szegény családokat sújtja. Egyrészt azért, mert a felnövő fiataloknak a munkaerő-piacon a jobb kereseti lehetőséget jelentő pozíciók megszerzését megdrágítja, másodszor az aluliskolázott társadalmi rétegek ön-érdekvéltetésési esélye minimalizálódik, ezzel megnyílik az út arra, hogy a tartósan elszegényedett rétegek az elitek politikai

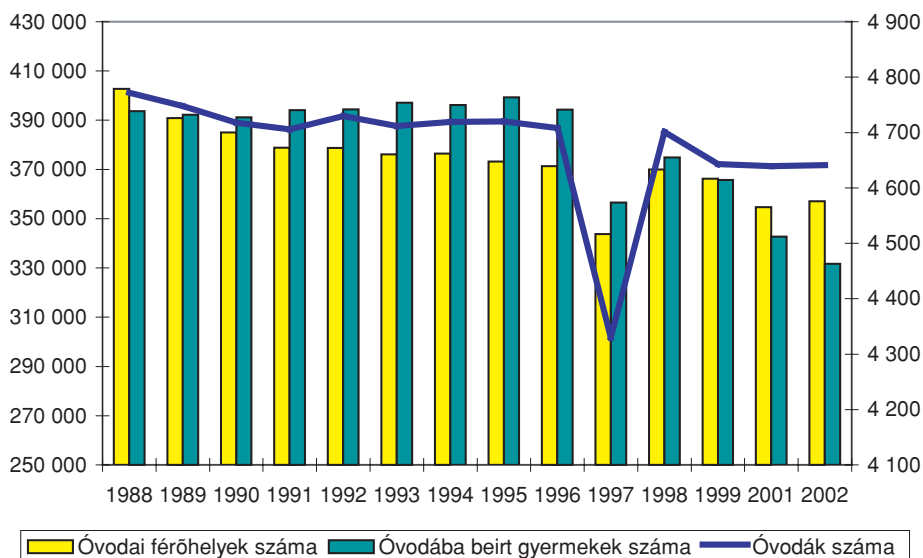
igényeinek kiszolgálóivá, vagy/és a társadalmi békét fenyegető ideológiák és politikai áramlatok eszközévé váljanak.

A belső társadalmi stabilitást egy új középosztály létrejötte biztosítaná, de ennek a társadalmi körülményeinek a megteremtése egy új nevelés- és oktatáspolitikát kíván meg, amelynek van 15–20 évre vonatkoztatható stratégiája, egyáltalán van társadalomképe, jövőképe.

A kisóvodákért és -iskolákért küzdő politikai erők, ma arra törekednek, hogy a nevelés és oktatás ügye kerüljön ki abból az **ágazati szemléletből,** aminek következtében eddig elsikkadt, s kerüljön bele abba a tágabb társadalmi kontextusba, amelyben meglátszik a jövőt építő szerepe és a **helyi társadalmak életét integráló** volta.

A kilencvenes évek legvégén az **iskola-lobbinak** sikerült elérnie azt, hogy a kistélepüléseken működő intézmények

Az óvodák, az óvodai férőhelyek, az óvodába beírt gyermekek számának alakulása 1988–2002

Forrás: KSH T-STAR

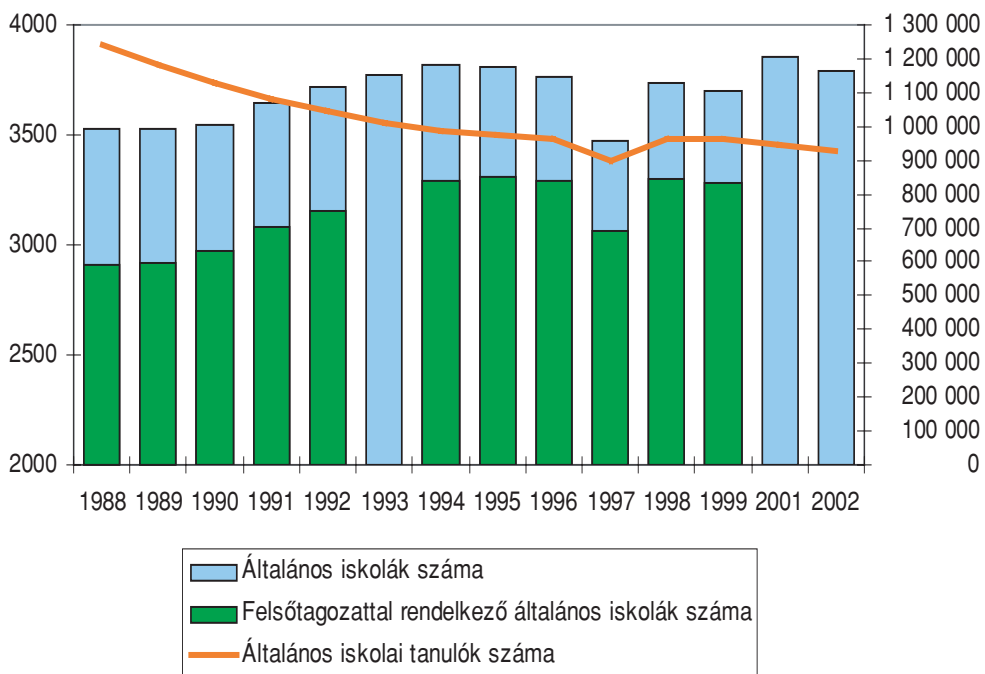
olyan állami normatívát kapjanak meg, amelyből a fenntartó önkormányzatoknak ne legyen érdekük az óvodákat és iskolákat bezárni. A helyi érdekeket is figyelembe vevő érdekpoltizálásnak köszönhetően több mint háromszáz óvoda és több mint kétszázötven iskola újra megnyitotta kapuit az 1998-as és 1999-es tanévben, annak ellenére, hogy az óvodába és az iskolába beírt gyermekek száma évente tíz-tizenötezer gyerekkel csökkent.

A jelenlegi kormány a demográfiai folyamatokra hivatkozva az iskolák bezárását természetesnek tekinti. **Nem számol azzal a tényezővel, hogy az okozatként kezelt iskolabezárás egyben hosszú távon oka is lehet a drámai népesség fogyásnak és ezzel együtt az ország periférikus területein élő népesség elszegé-**

nyedésének. A humán és a szociális kiadások szűkítése egyébként is végrehajtandó feladata a kormányzatnak. Az a gazdasági érdekcsoport ugyanis, amely a döntések mögött áll, nem törekszik a társadalom széles középrétegeit megerősíteni, mivel legitimációs bázisa egy bizonytalan, s ezáltal könnyen befolyásolható „dologtalan” osztály.

Látni kell, a most hozott társadalompolitikai döntések 15–20 év múlva érnek be. Jogosan kérdezhetjük, hogy rövid választási ciklusokban és még rövidebb költségvetési években gondolkodó karrier politikusok mennyire lehetnek felelősek a jövő társadalmáért? **A ma társadalmának gondjait is a rendszerváltás előtti kor politikai döntései determinálják.** Ha a mai nehézségeket akarjuk elemezni,

Általános iskolák száma, általános iskolai tanulók száma 1988–2002

Forrás: KSH T-STAR

akkor érdemes legalább egy emberöltőnyi távolságba visszatekinteni.

A szocialista korszak politikai legitimitási csúcsán, a hetvenes évek elején egy párthatározat, a falusi településeken megszüntette a helyi közigazgatást (tanácsot), a helyi iskolát, a helyi gazdaság egyetlen tényleges szereplőjét, a téészt. A települések százait funkció nélkülinek minősítette, s ezzel a döntéssel megpecsételte a sorsukat. Az 1970-es évek elején hozott hibás településfejlesztési politikának következtében a falvak tucatjai elnéptelenedtek, a falvak többségének népessége előregedett, vagy/és etnikai összetétele radikálisan átrendeződött.

A következő évtized közepére kiüresedett falvak és az előregedő vidéki népesség súlyos társadalmi gondot jelentett az egész ország számára, hiszen **a falvak népességmegtartó képessége ténylegesen lecsökkent, ugyanakkor a városokba költözött hajdani ingázók és bejárók a helyi szociális ellátórendszereket túlterhelték.** A nyolcvanas évek elején a városokban nehéz volt a gyerekeket óvodába és a kívánt iskolába íratni, az iskolákban a harmincnál nagyobb osztálylétszámok voltak jellemzőek.

A hibás területpolitikát számos kritika érte a '80-as években, de lényegében a rendszerváltásig semmilyen korrekció nem történt. Az elosztáspolitikai változatlan maradt; a vidéki térségek és települések a fejlesztési és működési források tekintetében a városokkal szemben, s ezen belül különösen a megyeközpontokkal és a fővárossal szemben behozhatatlan hátrányban maradtak.

A rendszerváltás után felálló új kormány területpolitikája tudatosan törekedett a vidéki térségek és települések rehabilitációjára, az önkormányzati törvény nyomán másfélezer település visszakapta önállóságát, a tanácsi rendszer eltörlése

után önállóan kezelt költségvetési forrásokhoz jutottak a korábban halálra ítélt települések. A ciklus végére közel háromszáz új iskola épült meg, illetve nyitotta meg újra kapuit. De az 1958 óta kedvezőtlen demográfiai folyamatokat; az alacsony születési rátából adódó népességfogyást, előregedést nem lehetett megállítani.

A társadalom mélyszerkezetében évtizedek alatt kialakult népmozgalmi trendeket rövid életű kormányciklusok programjaival nem lehetett volna befolyásolni, még akkor sem, ha azok az intézkedések a legszakavatottabb döntés előkészítők sugallatára születnek. De ilyen programok nem kerültek napirendre, mivel a rendszerváltás után a politikai kurzusokat inkább elfoglalták a kormányok koalíción belüli és pártok között kialakult hatalmi játszmák, mint az egész nemzet sorsát meghatározó stratégiai kérdések.

Az ország népessége az elmúlt 15 év alatt mintegy 375 ezer fővel, ezen belül az óvodás korúak száma 83 ezerrel, az általános iskolába beírtak száma 312 ezerrel csökkent. Legnagyobb mértékben a nagytelepülések, a 10 ezer főnél magasabb lakosságszámú városok népessége fogyott. Ezek a településeken a lakosságszám apadása erőteljesebb volt, mint országos viszonylatban, hiszen a nagy lélekszámú településeken a lakosság csökkenése összességében meghaladta a 400 ezer főt. A 3001–7000 és a 7001–10 000 fő közötti lélekszámú települések népessége növekedett, amelynek oka a kedvezőbb születési arány és a pozitív vándorlási egyenleg volt. Ez a növekedés azonban nem számottevő, hiszen a kategóriákba tartozó települések száma is emelkedett. **1988-hoz képest 2002-re megszaporodtak az 500 főnél kevesebb lakosú községek is, és ennek következtében emelkedett a kisfalvakban élők száma.**

Az általános iskolák száma 1988-ban, 1995-ben és 2002-ben*

állandó népesség 1988	iskolák száma 1988
– 500	144
501 – 1100	639
1101 – 3000	890
3001 – 7000	349
7001 – 10000	131
10001 –	1373
Total	3526

állandó népesség 1995	iskolák száma 1995
– 500	177
501 – 1100	703
1101 – 3000	858
3001 – 7000	342
7001 – 10000	143
10001 –	1586
Total	3809

állandó népesség 2002	iskolák száma 2002
– 500	163
501 – 1100	671
1101 – 3000	867
3001 – 7000	374
7001 – 10000	146
10001 –	1572
Total	3793

Forrás: KSH T-STAR

A népesség előregedése minden településtípusban megfigyelhető, de a községekben a többi településhez képest lassult ez a tendencia. Tekintettel kell azonban arra is lenni, hogy a községek között igen nagy eltérés mutatkozik (átlagtól való átlagos eltérés: 0,63972). Még az aprófalvakon belül is vannak „előregedő” és „megfiatalodó” községeink. Az ország észak-keleti térségében, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Bor-

sod-Abaúj-Zemplén megye nagy részén is az átlagosnál fiatalabb a korösszetétel, míg a nyugati határ közelében, Zala megyében és Vas megye „megyehatárain” az átlagosnál előregedetebbek a települések.

Az óvodáskorúak arányának területi megoszlása mintegy követi az öregedési index területi megoszlását. **Az ország észak-keleti térségeiben a legmagasabb az óvodáskorúak aránya és a dunántúli településeken a legalacsonyabb.**

*A táblázatok Fekete Attila számítása alapján készültek.

Az óvodás korúak elhelyezkedése az országban 1988-ban és 2002-ben

település jogállása		3–5 évesek aránya 1988	3–5 évesek aránya 2002
főváros	Mean	2,9681	2,2504
	Std. Deviation	,	,
megyei jogú város	Mean	3,5963	2,5467
	Std. Deviation	,25753	,18597
város	Mean	3,8224	2,9361
	Std. Deviation	,53057	,55810
község	Mean	3,4270	3,1576
	Std. Deviation	1,05039	1,19963
Total	Mean	3,4574	3,1365
	Std. Deviation	1,02240	1,16236

Forrás: KSH T-STAR

Az általános iskolás korcsoport aránya az össznépességen belül 1,1%-kal mérséklődött, de Budapesten, a megyei jogú városokban, valamint a kisvárosokban

1988–2002 között a csökkenés még erőteljesebb volt. Ezekben a település kategóriában a 6–14 évesek arányának csökkenése a 4,4%, 5,3%, 3,5% pontot is meghaladta.

Az általános iskoláskorúak elhelyezkedése az országban 1988-ban és 2002-ben

település jogállása		6–14 évesek aránya 1988	6–14 évesek aránya 2002
főváros	Mean	12,5442	8,1631
	Std. Deviation	,	,
megyei jogú város	Mean	15,1441	9,8347
	Std. Deviation	1,00755	,54716
város	Mean	14,4177	10,9130
	Std. Deviation	1,30059	1,35728
község	Mean	12,2736	11,3606
	Std. Deviation	2,68353	2,90381
Total	Mean	12,4536	11,3147
	Std. Deviation	2,66696	2,81162

Forrás: KSH T-STAR

**Az időskorú és a gyermek népesség egymáshoz viszonyított aránya
1988-ban és 2002-ben**

település jogállása		öregedési index 1988	öregedési index 2002
főváros	Mean	1,2055	1,8449
	Std. Deviation	,	,
megyei jogú város	Mean	,6925	1,2965
	Std. Deviation	,13625	,12737
város	Mean	,8013	1,1861
	Std. Deviation	,21682	,28975
község	Mean	1,3331	1,3678
	Std. Deviation	1,05091	,63972
Total	Mean	1,2889	1,3535
	Std. Deviation	1,01960	,61947

Forrás: KSH T-STAR

1988-ban a 6–14 éves korosztály az átlagosnál nagyobb arányban fordult elő az ország középső területein, mintegy sávban végighúzódva Szabolcs-Szatmár-Bereg megyétől Győr-Moson-Sopronig. A korosztály csökkenése területileg egyenlőtlenül ment végbe és így 2002-re 6–14 évesek aránya már csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya és Somogy megyék egyes településein haladta meg az országos átlagot.

Az ország népessége nem csak fogyott, hanem erőteljesen elöregedett is. Az öregedési index különösen a fővárosban szembeötlő, ahol a 1988–2002 között a 15 év alattiak aránya a 60 év felettiekhez viszonyítva 64 pontot romlott. **Budapestben mára az idősek számaránya 1,8-szer nagyobb, mint a gyerekkorban lévőké.**

A gyermekkorú népesség aránya az idősekhez viszonyítva a vidéki városokban a legkedvezőbb, de a kisvárosi népességben belül is az elmúlt tizenöt évben 38

pontot romlott az öregedési index mutatója, míg az 1988-ban a legjobb helyzetben lévő megyei jogú városokban majdnem megkétszereződött.

Jogosan vetődik-e fel a kérdés, amennyiben a „kereslet” ennyire visszaesett, akkor vissza kell esni a „kínálatnak” is, vagyis, ha nincs gyerek, akkor zárjuk be az óvodát és iskolát, s eresszük szélnek az óvónőket, tanítókat és tanárokat? Az óvoda- és iskolaépületeket pedig alakítsuk át idősek otthonává, hiszen erre van kereslet. Mint ahogy a vadpiacosítás folyamata elérte a kilencvenes években a művelődés és kultúra intézményeit, s lett belőlük peepshow és disco, most a nevelés-oktatás intézményekből lehet kocsma vagy panzió.

A csökkenő gyerekszám már azért sem lehet indok, mivel az **általános tankötelezettség** arra kötelezi az állampolgárokat, hogy a gyermeket hat éves kortól iskolába, öt éves kortól iskola előkészítő óvodába járassák. **A tankötelezettség megsze-**

gését az állam 1868-tól bünteti. A mai közoktatási törvény szerint a tankötelezettség feltételeinek megteremtése az állam feladata, a helyi önkormányzatok közreműködése révén.

A tankötelezettség teljesítésének egyik alapvető feltétele, hogy a tanköteles gyermekek számára rendelkezésre álljon az alapszinten oktató mindennapos iskola, mégpedig kellőképpen megközelíthető helyen. Tíz éven aluli tanulók – vagyis az alsó tagozat – számára csakis a saját településen levő iskola jöhet számításba. Ennek finanszírozása az állam kötelessége. **A kistelepülések nevelési-oktatási intézményeinek felszámolása egyszersmind az Európai Unió oktatáspolitikai törekvéseivel sem egyeztethető össze.** A vidékfejlesztés ugyanis az Európai Unió egyik kiemelt közös politikai törekvése.

Magyarországon az európai trenddel ellentétben egyre inkább uralkodóvá lett az a szemlélet, amely a társadalmi élet minden területén a gazdaságosság szempontjait helyezte előtérbe. Ebből a szemléleti torzulásból is következett, hogy a 3000 lélekszám alatti kistelepülések (2600 község, amelyben az ország negyede él) és a korábban önálló településrészek óvodái (1750 darab) és iskolái (1700 darab) több önkormányzat számára elsősorban piaci értéket jelentettek. **Az óvoda vagy az iskola bezárása helyenként a fenntartásból fakadó anyagi terhektől való megszabadulás lehetőségét kínálta, illetve a kényszerű vagyonfelélés tárgyát képezte.** Ezt a szemléletet az önkormányzatok akut forráshiányos gazdálkodása is táplálta. Sok helyen a pedagógiai-oktatáspolitikai képviselőket kiszorult az önkormányzatokból. Esetenként feltételezhető az önkormányzati vezetők és vállalkozók érdekeinek összefonódása. Bizonytalan-ságot okoz az állam felemás részvétele és felelősségvállalása az oktatási-nevelési in-

tézmények fenntartásában és működtetésében.

Ugyancsak a szemléleti torzulást tükrözi, hogy akár csupán szólamok szintjén, akár koncepciózusan, a nevelési-oktatási intézményt hivatalos körökből is egyszerűen **szolgáltató intézményként emlegették**, ezáltal akarva-akaratlan piaci szempontok szerint igyekeztek racionalizálni. Bizonyos kistelepülések, településrészek hátrányos helyzete, a tanulói létszám csökkenése is készleten volt, hogy pénzhiányra való hivatkozással zárják be az önkormányzati költségvetésben „veszteséget termelő” óvodákat, iskolákat. **Ezzel lényegében megpecsételik magának a településnek a sorsát is**, hiszen ezt követően ezeken a településeken – az egyházakon kívül – közösségi intézmény nem marad. Ennek következtében az elvándorlás tovább erősödik, a helyben maradók helyzete pedig tovább romlik, reménytelenné válik.

Az óvoda- és iskolabezárások tendenciája mind az érintett családoknak, gyermekeknek, mind a településeknek az amúgy is hátrányos, romló helyzetét teszi egyre elviselhetetlenebbé, létüket jövőtlené, azaz **veszélyezteteti az emberi jogok érvényesítését.**

Az így kialakuló élethelyzetek súlyosan érintik a fiatalok szocializációs esélyeit, növelik a társadalmi elégedetlenséget, a helyi társadalom polarizációját és teret engednek a kirekesztésnek. Végso-ron pedig nem csak az egyének és a családok, de a nemzet életképességét, versenyképességét is ellehetetlenítik. A kisebb létszámú óvodák és iskolák fenntartása tehát mind az egyének és családok társadalmi esélyteremtése, mind a társadalom fejlődése szempontjából közös érdek. **Ennek az érdeknek az érvényesítése az állam feladata minden olyan esetben, amikor a kisebb közösségek, önkor-**

mányzatok, pedagógus érdekvédelmi szervezetek erre önmaguk erejéből nem képesek.

Az érdekérvényesítés hiánya különösen a kis- és aprófalvakban (ahol a népesség nem éri el az ötszáz-ezeregyszáz főt) jellemző, mivel az alacsony jövedelem és önszervező erő gyengesége miatt a falvak népessége aprózottan 1800 törpeönkormányzatban él, ahol magas a munkanélküliség, sok a segélyből élő aktívkorú, jellemző a gyerekszegénység, a szülők kilátástalanul, minden motiváció nélkül küldik a gyermeküket az óvodába és az iskolába. Az ilyen szociális környezetben a helyi iskola megszűnése az ott élő szegény családban élő gyerekek sorsának végleges megpecsételődését jelenti. De mivel az alacsony társadalmi helyzetűek érdekérvényesítése egy-egy helyi önkormányzaton belül csekély, a kisóvodák- és -iskolák bezárásra ott kezdődik el, ahol a legkisebb a helyi társadalomnak az ellenállása. Ez az irányvonal olvasható ki az elmúlt pár év adataiból is.

Az iskolák megszűnése különösen a kisebb lélekszámú településeken következett be. Az 1100 főnél kisebb lélekszámú településeken hét év alatt 46 általános iskolát zártak be. Az 1101 és 10 000 lélekszám közötti településeken közel ugyanennyi általános iskolával többlet jelentkezett (44 db). Tehát a népesedési folyamatok ellenében ott is nyitnak, ahol erőteljesen csökken a gyerekszám, s ott is bezárnak, ahol a gyerekek száma nő, vagy állandó szinten van.

A statisztikai tényeken túl azonban megállapítható, s erre utalnak a helyi kutatások, hogy egy-egy település népessége előregedik, elnéptelenedik és elszegényedik, ha az óvodák és az iskolák bezárnak, s egyáltalán a helyi szociális ellátórendszer hanyatlik, illetve megszűnik. Az elszegényedés, a szociális intézmé-

nyek (oktatási, egészségügyi stb.) leépülése és az elnéptelenedés között szoros összefüggés van, amely egy-egy településen, illetve térségben **örödi körként** tud ok-okozati láncolatot képezni.

A jelenlegi iskola-krízis tehát gyors beavatkozást sürget, ezért a következő lépéseket szükséges megtenni a nevelés- és oktatásért felelős döntéshozóknak:

- Szükséges visszaállítani a **tanfelügyeleti rendszert**, mivel a szakmailag nem megalapozott, a lakosság igényeivel élesen szembenálló döntések elkerülése érdekében szigorúbb jogi-szakmai felügyelet szükséges az oktatási intézmények átszervezésével, bezárásával, áthelyezésével kapcsolatos helyi önkormányzati döntések felett.
- El kell érni, hogy a **kisiskolák és óvodák anyagi helyzete legyen független az önkormányzatok gazdasági helyzetétől. A normatív támogatás rendszere alkalmazkodjon** a helyi oktatási intézményben **tanulók szociális viszonyaihoz**. Amely településen magas a gyermekvédelmi támogatásban részesülők aránya (meghaladja a 18 év alatti népesség 40%-át), a helyben működő nevelési-oktatási intézmények részesüljenek emelt szintű fejkvóta-támogatásban, s egyben a fejkvótát tanulócsoport-, óvodacsoport-, illetve ellátási helyekre (óvoda és iskola) járó kvótával szükséges kiegészíteni. Ezzel a kis létszámú iskolák fenntartását szorgalmazzák, különösen az alsó tagozatos képzésben, de e mellett ösztönzik a kistérségi együttműködéseket is, különösen a szaktárgyi oktatásban.
- A pedagógus-társadalom kiszolgáltatottságának csökkentése érdekében a közalkalmazottak **bérköltségeinek normatív fedezetét** a költségvetés **címzett támogatás formájában** juttassa el az önkormányzatokhoz.

- Kapjon szerepet a felsőfokú pedagógusképzésben a kisiskolák speciális gyakorlati és elméleti módszertana, valamint az **összevont tanulócsoporthú oktatás**. A jelenlegi pedagógusképzés és továbbképzés tematikájába kerüljön be a bejáró tanulók sajátos gondjait feltáró és kezelő módszertani ismeretanyag.
- A pedagógiai kutatással foglalkozó intézmények dolgozzák ki az összevont tanulócsoporthú oktatásban alkalmazható **e-learning** és más korszerű munkaformákat, illetve módszereket. A megyei pedagógiai intézetek létesítsenek olyan stúdiókat, amelyek a világhálón segítik az összevont tanulócsoporthú oktatást.
- A megszűnt nevelési-oktatási intézmények épületeit minden esetben csak oktatási, nevelési, vagy egyéb közösségi célra szabad hasznosítani, például a **népfőiskolai mozgalom** újjászervezése érdekében.
- Minden olyan esetben, ahol korábban az iskola **egyházi kezelésben működött**, az önkormányzatok legyenek kötelesek az iskola sorsáról az érintett egyház(ak) vezetőinek, helyi képviselőinek véleményét kikérni, illetve bezárás esetén az iskola/óvoda térítésmentes átvételét és további működtetését számukra felajánlani, a bezárandó intézmény épületének hasznosításakor számukra elsőbbséget biztosítani.

Az iskolák-óvodák bezárásának problematikája a vidék szociális válságának csak a felszínét jeleníti meg. A kérdéskör gondozása és kezelése egy átfogó vidékutatást és **vidékfejlesztési törvény** meghozatalát sürgeti, amely cselekvési programot alkot a vidéki népesség elszegényedésének, elöregedésének és népességfogyásának megállítása érdekében.

Végezetül megállapítható: az egész iskolairányítási rendszer felülvizsgálatra szorul. Tekintettel arra, hogy az önkormányzatok jelentős része sem gazdasági, sem szakmai tekintetben nincs olyan helyzetben, hogy fenntartói kötelezettségeinek maradéktalanul eleget tudjon tenni, az irányításban és a felelősségvállalásban az önkormányzatokkal szemben az államnak kell nagyobb arányban részesülnie. Ezt követi a finanszírozás rendszerének átalakítása is, amely minden vizsgálódás szerint alapvető átalakítást igényel.

Az irányítási rendszer felülvizsgálatának szükségességét aláhúzza az is, hogy a négyévente egymást váltó kormányok újra és újra más-más „konceptiókkal” állnak neki a köz- és felsőoktatás „reformjának”, amivel újra és újra elbizonytalanítják a rendszert és általa a pedagógus társadalmat éppúgy, mint a szülőket, a tanulókat. Meg kell találni az állami szerepvállalásnak (irányításnak, ellenőrzésnek) azt a módját, amely a lehető legnagyobb mértékben képes kiküszöbölni a pártszempontú törekvéseket. Az iskola ügye nem válhat függvényévé annak, hogy éppen jobb vagy baloldali kormány irányít.

Bár a szocializmus/kommunizmus földi eszménye összeomlott, megmaradtak azok a problémák, melyek életre hívták: a társadalmi kiváltságokkal való arcátlan visszaélés és a pénz hatalmának túlzott érvényesítése, mely gyakran irányítója az eseményeknek. És ha a 20. század egyetlen leckéje sem nyitja fel a szemeket, akkor az iszonyatos vörös forgószél ismét végigsöpör a Földön.

Alekszandr Szolzsenyicin (New York Times, 1993)